Ηλεκτρομαγνητισμός

Διάλεξη 08

Α. Δροσόπουλος

03-11-2023

Outline

1. Δίπολο
2. Ασκήσεις
3. Διαφάνειες Βιβλίου

Topic

Ηλεκτρικό δίπολο

Έστω N σημειακά φορτία q_i, στις θέσεις $\mathbf{r}_i$, σε όγκο V. Το δυναμικό σε σημείο $\mathbf{r}$ είναι

$$U(\mathbf{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0} \sum_{i=1}^{N} \frac{q_i}{\|\mathbf{r} - \mathbf{r}_i\|}$$

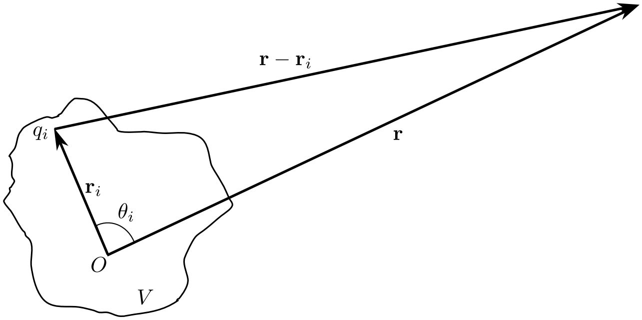

Σχήμα: Σύστημα σημειακών φορτίων με διανύσματα θέσης πεδίου και πηγών $\mathbf{r}$, $\mathbf{r}_i$ αντίστοιχα.

Ηλεκτρικό δίπολο 2

Έχουμε

$$\|\mathbf{r}-\mathbf{r}_i\|^2 = r^2 + r_i^2 - 2rr_i\cos\theta_i = r^2\left[1 - 2\cos\theta_i\left(\frac{r_i}{r}\right) + \left(\frac{r_i}{r}\right)^2\right] \Rightarrow$$

$$\|\mathbf{r}-\mathbf{r}_i\|^{-1} = \frac{1}{r}\left[1 - 2\cos\theta_i\left(\frac{r_i}{r}\right) + \left(\frac{r_i}{r}\right)^2\right]^{-1/2}$$

Με το διωνυμικό ανάπτυγμα

$$(1+x)^n = 1 + nx + \frac{n(n-1)}{2!}x^2 + \frac{n(n-1)(n-2)}{3!}x^3 + \cdots + nx^{n-1} + x^n$$

με $\quad n = -\dfrac{1}{2} \quad$ και $\quad x = -2\cos\theta_i\left(\dfrac{r_i}{r}\right) + \left(\dfrac{r_i}{r}\right)^2 \quad$ έχουμε

$$\|\mathbf{r}-\mathbf{r}_i\|^{-1} = \frac{1}{r}\left[1 + \cos\theta_i\left(\frac{r_i}{r}\right) + \frac{1}{2}(3\cos^2\theta_i - 1)\left(\frac{r_i}{r}\right)^2 + \cdots\right.$$

Ηλεκτρικό δίπολο 3

Το δυναμικό γίνεται

$$U(\mathbf{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0 r}\sum_{i=1}^{N} q_i + \frac{1}{4\pi\epsilon_0 r^2}\sum_{i=1}^{N} q_i r_i \cos\theta_i + \frac{1}{4\pi\epsilon_0 r^3}\sum_{i=1}^{N} q_i r_i^2 \frac{3\cos^2\theta_i - 1}{2} + \cdots =$$

$$= \frac{1}{4\pi\epsilon_0 r}\sum_{n=0}^{N} q_i \left(\frac{r_i}{r}\right)^n P_n(\cos\theta_i)$$

και για συνεχή κατανομή με πυκνότητα φορτίου $\rho(\mathbf{r}')$

$$U(\mathbf{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0 r}\int_V \rho(\mathbf{r}')dV + \frac{1}{4\pi\epsilon_0 r^2}\int_V \rho(\mathbf{r}')r'\cos\theta'\, dV + \frac{1}{4\pi\epsilon_0 r^3}\int_V \rho(\mathbf{r}')r'^2 \frac{3\cos^2\theta' - 1}{2}\, dV + \cdots =$$

$$= \frac{1}{4\pi\epsilon_0}\sum_{n=0}^{N}\frac{1}{r^{(n+1)}}\int (r')^n P_n(\cos\theta')\rho(\mathbf{r}')dV$$

όπου $P_n(\cos\theta)$ τα πολυώνυμα Legendre.

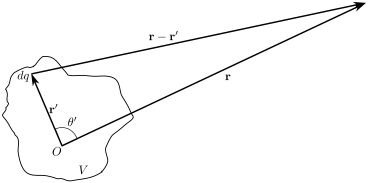

Σχήμα: Συνεχή κατανομή φορτίου με διανύσματα θέσης πεδίου και πηγών $\mathbf{r}$, $\mathbf{r}'$ αντίστοιχα.

Ηλεκτρικό δίπολο 4

- Υπενθυμίζεται ότι θεωρούμε το πεδίο μακρυά από τις πηγές.
- Τα παραπάνω αναπτύγματα είναι οι πολυπολικές εκφράσεις του δυναμικού. Οι όροι των αναπτυγμάτων ονομάζονται με τη σειρά: μονοπολικός, διπολικός, τετραπολικός και εξαρτώνται από το $1/r$, $1/r^2$, $1/r^3$ αντίστοιχα.
- Αριθμητής του πρώτου όρου είναι το ολικό φορτίο Q. Για $Q \neq 0$ είναι ο σημαντικότερος όρος με όλους τους άλλους αμελητέους. Το δυναμικό είναι ίσο με σημειακού φορτίου Q στην αρχή των αξόνων.
- Αριθμητής του δεύτερου όρου είναι η προβολή στο $\mathbf{r}$ της ποσότητας

$$\sum_{i=1}^{N} q_i r_i \qquad \text{ή} \qquad \int_V \rho(\mathbf{r}')r' dV$$

  Η ποσότητα αυτή λέγεται διπολική ροπή του συστήματος φορτίων q_i ή της κατανομής $\rho(\mathbf{r}')$.
- Για $Q = 0$ ο μονοπολικός όρος μηδενίζεται και ο ισχυρότερος είναι ο διπολικός.
- Η απλούστερη περίπτωση για $Q = 0$ είναι σύστημα δυο ίσων και ετεροσήμων φορτίων q_+, q_- σε απόσταση d. Το σύστημα αυτό λέγεται ηλεκτρικό δίπολο.

Ηλεκτρικό δίπολο 5

Από τον διπολικό όρο έχουμε

$$\sum_{i=1}^{2} q_i r_i \cos\theta_i = q\frac{d}{2}\Big[\cos\theta - \cos(\pi-\theta)\Big] = qd\cos\theta = p\cos\theta = \mathbf{p}\cdot\hat{\mathbf{r}}$$

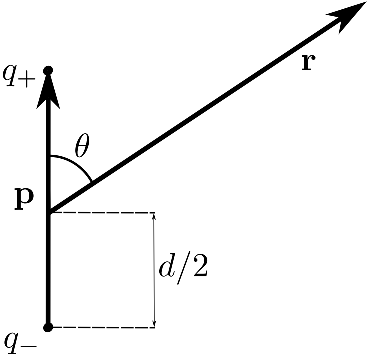

Σχήμα: Δίπολο και ηλεκτρική ροπή

Ηλεκτρικό δίπολο 6

όπου $\mathbf{p}$ η ηλεκτρική ροπή του διπόλου με μέτρο qd και φορά από το αρνητικό στο θετικό φορτίο. Για μακρινές αποστάσεις από το δίπολο $(r \gg d)$ το πεδίο του θετικού φορτίου εξουδετερώνεται σχεδόν από το πεδίο του αρνητικού (όχι εντελώς) αλλά σε κοντινές αποστάσεις η διαφορά είναι μεγάλη και δεν αρκεί ο διπολικός όρος από μόνος του να αποδώσει το δυναμικό (θυμηθείτε την αρχική προσέγγιση).

Όταν ο διπολικός όρος είναι μηδέν ο σημαντικότερος όρος είναι ο τετραπολικός, κ.ο.κ.

Το δυναμικό διπόλου με κέντρο διπόλου στην αρχή των αξόνων είναι

$$U(\mathbf{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0}\frac{p\cos\theta}{r^2} = \frac{1}{4\pi\epsilon_0}\frac{\mathbf{p}\cdot\mathbf{r}}{r^3}$$

και με κέντρο διπόλου στο $\mathbf{r}'$

$$U(\mathbf{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0}\frac{\mathbf{p}\cdot(\mathbf{r}-\mathbf{r}')}{\|\mathbf{r}-\mathbf{r}'\|^3}$$

Ηλεκτρικό δίπολο 7

Το ηλεκτρικό πεδίο για κέντρο διπόλου στην αρχή των αξόνων σε σφαιρικές συντεταγμένες

$$\mathbf{E} = -\nabla U = -\left[\frac{\partial U}{\partial r}\,\hat{\mathbf{r}} + \frac{1}{r}\frac{\partial U}{\partial \theta}\,\hat{\boldsymbol{\theta}}\right] = \frac{qd\cos\theta}{2\pi\epsilon_0 r^3}\,\hat{\mathbf{r}} + \frac{qd\sin\theta}{4\pi\epsilon_0 r^3}\,\hat{\boldsymbol{\theta}} =$$

$$= \frac{p}{4\pi\epsilon_0 r^3}(2\cos\theta\,\hat{\mathbf{r}} + \sin\theta\,\hat{\boldsymbol{\theta}})$$

Παρατηρούμε εδώ ότι το σημειακό ηλεκτρικό φορτίο, μόνο του, αποτελεί *μονόπολο* και το ηλεκτρικό πεδίο του μεταβάλλεται αντιστρόφως ανάλογα με r^2 ενώ το δυναμικό του αντιστρόφως ανάλογα με r. Για το δίπολο οι μεταβολές είναι r^3 και r^2 αντίστοιχα. Οι δομές αυτές επεκτείνονται και σε μεγαλύτερης τάξης πολύπολα με αντίστοιχες μεταβολές σε πεδίο και δυναμικό.

Ηλεκτρικό δίπολο 8

Δίπολο σε ομογενές ηλεκτρικό πεδίο υφίσταται ζεύγος δυνάμεων, $\mathbf{F}_+ = q\mathbf{E}$ και $\mathbf{F}_- = -q\mathbf{E}$ που εφαρμόζει ροπή

$$\mathbf{N} = (\mathbf{r}_+ \times \mathbf{F}_+) + (\mathbf{r}_- \times \mathbf{F}_-) = \left[\frac{\mathbf{d}}{2} \times (q\mathbf{E})\right] + \left[-\frac{\mathbf{d}}{2} \times (-q\mathbf{E})\right] = q\mathbf{d} \times \mathbf{E} = \mathbf{p} \times \mathbf{E}$$

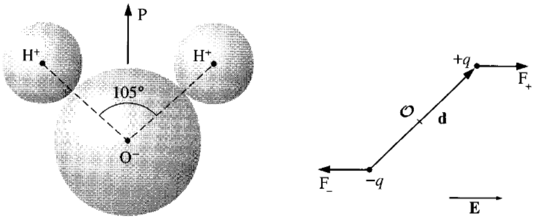

Σχήμα: Μόριο νερού (αριστερά). Ζεύγος δυνάμεων σε δίπολο (δεξιά).

Topic

Άσκηση

Οι ηλεκτροστατικές δυνάμεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην πρακτική εφαρμογή διαχωρισμού στερεών. Π.χ. σε ορυκτό που έχει πρώτα διασπαστεί σε κόκκους χαλαζία και φωσφορούχο πέτρωμα ο διαχωρισμός γίνεται με εφαρμογή ομογενούς ηλεκτρικού πεδίου όπως στο σχήμα. Να βρεθεί ο διαχωρισμός όταν οι κόκκοι/σωματίδια πέσουν διάστημα 80 cm. Θεωρούμε ότι όλα τα σωματίδια έχουν την ίδια μάζα m και φορτίο Q. Δίδονται $E = 500$ kV$/$m και $Q/m = 9$ μC$/$kg για θετικά και αρνητικά φορτισμένα σωματίδια.

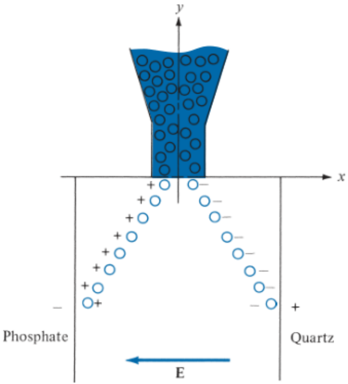

Άσκηση 2

Αγνοώντας τις δυνάμεις Coulomb μεταξύ σωματιδίων βλέπουμε ότι το πεδίο $\mathbf{E}$ δρα οριζόντια και η βαρύτητα κάθετα. Επομένως τα σωματίδια κινούνται και ισχύει

$$Q\mathbf{E} = m\frac{d^2x}{dt^2}\hat{\mathbf{x}} \Rightarrow \frac{d^2x}{dt^2} = \frac{Q}{m}E \Rightarrow x = \frac{Q}{2m}Et^2 + c_1 t + c_2$$

$$-mg = m\frac{d^2y}{dt^2} \Rightarrow \frac{d^2y}{dt^2} = -g \Rightarrow y = -\frac{1}{2}gt^2 + c_3 t + c_4$$

όπου c_1, c_2, c_3, c_4 σταθερές ολοκλήρωσης. Θεωρώντας αρχική θέση και ταχύτητα μηδέν, μηδενίζονται αυτές οι σταθερές. Οπότε η τροχιά είναι:

$$x = \frac{Q}{2m}Et^2 \qquad \text{και} \qquad y = -\frac{1}{2}gt^2$$

Για $y = -80$ cm $= -0.8$ m και $g = 9.8$ m/s^2

$$t^2 = \frac{0.8 \times 2}{9.8} = 0.1633 \text{ s}^2$$

$$x = \frac{1}{2} \times 9 \times 10^{-6} \times 5 \times 10^{5} \times 0.1633 = 0.3673 \text{ m}$$

και η μεταξύ τους απόσταση είναι $2x = 73.47$ cm.

Άσκηση

Πεπερασμένο φορτισμένο επίπεδο $0 \leq x \leq 1$, $0 \leq y \leq 1$, $z = 0$ έχει πυκνότητα φορτίου $\rho_S = xy(x^2 + y^2 + 25)^{3/2}$ $\mathrm{nC/m}$. Να βρεθούν:

- το ολικό φορτίο Q
- το ηλεκτρικό πεδίο $\mathbf{E}$ στο $(0, 0, 5)$
- τη δύναμη που υφίσταται σε σημειακό φορτίο -1 mC στο $(0, 0, 5)$

$$Q = \int_S \rho_S dS = \int_0^1 \int_0^1 xy(x^2 + y^2 + 25)^{3/2} dx dy =$$

$$= \frac{1}{2} \int_0^1 y \left[\int_0^1 (x^2 + y^2 + 25)^{3/2} d(x^2) \right] dy =$$

$$= \frac{1}{2} \int_0^1 y \frac{2}{5} (x^2 + y^2 + 25)^{5/2} \Big|_0^1 dy = \cdots = 33.15 \ \mathrm{nC}$$

Άσκηση 2

$$\mathbf{E} = \int_S \frac{\rho_S dS}{4\pi\epsilon_0 R^2}\hat{\mathbf{R}} = \int_S \frac{\rho_S dS}{4\pi\epsilon_0}\frac{\mathbf{r}-\mathbf{r}'}{|\mathbf{r}-\mathbf{r}'|^3}$$

όπου $\mathbf{r}-\mathbf{r}' = (0,0,5)-(x,y,0) = (-x,-y,5)$. Οπότε

$$\mathbf{E} = \int_0^1\int_0^1 K\times 10^{-9}\frac{xy(x^2+y^2+25)^{3/2}(-x,-y,5)dxdy}{(x^2+y^2+25)^{3/2}} = \int_0^1\int_0^1 9xy(-x,-y,5)dxdy =$$

$$= -\left[9\int_0^1\int_0^1 x^2ydxdy\right]\hat{\mathbf{x}} - \left[9\int_0^1\int_0^1 xy^2dxdy\right]\hat{\mathbf{y}} + \left[45\int_0^1\int_0^1 xydxdy\right]\hat{\mathbf{z}} =$$

$$= (-1.5,-1.5,11.25)\ \mathrm{V/m}$$

$$\mathbf{F} = q\mathbf{E} = (1.5,1.5,-11.25)\ \mathrm{mN}$$

Άσκηση 2.14

Να βρεθεί το ηλεκτρικό πεδίο σφαίρας ακτίνας R με πυκνότητα φορτίου ανάλογη με την απόσταση από το κέντρο, $\rho = kr$, όπου k σταθερά.

Από νόμο Gauss εντός της σφαίρας:

$$\oint \mathbf{E} \cdot d\mathbf{S} = E \cdot 4\pi r^2 = \frac{Q}{\epsilon_0} = \frac{1}{\epsilon_0} \int \rho d\tau = \frac{1}{\epsilon_0} \int_{r=0}^{r} \int_{\theta=0}^{\pi} \int_{\phi=0}^{2\pi} kr\, r^2 \sin\theta \; dr \; d\theta \; d\phi =$$

$$= \frac{k\, 4\pi}{\epsilon_0} \frac{r^4}{4} = \frac{\pi k}{\epsilon_0} r^4 \Rightarrow \mathbf{E} = \frac{kr^2}{4\epsilon_0}\, \hat{\mathbf{r}}$$

Εκτός της σφαίρας:

$$E \cdot 4\pi r^2 = \frac{\pi k}{\epsilon_0} R^4 \Rightarrow \mathbf{E} = \frac{kR^4}{4\epsilon_0 r^2}\, \hat{\mathbf{r}}$$

Άσκηση D4.9

Ηλεκτρικό δίπολο στην αρχή των αξόνων έχει ροπή $\mathbf{p} = 3\hat{\mathbf{x}} - 2\hat{\mathbf{y}} + \hat{\mathbf{z}}$ nC · m. Υπολογίστε το δυναμικό στα σημεία $A(2, 3, 4)$ και $B(2.5, 30^\circ, 40^\circ)$.

Δυναμικό διπόλου με κέντρο διπόλου στην αρχή των αξόνων είναι

$$U(\mathbf{r}) = \frac{1}{4\pi\epsilon_0}\frac{\mathbf{p}\cdot\mathbf{r}}{r^3}$$

```
K=9e9; p=[3 -2 1]*1e-9; r=[2 3 4];
U=K*dot(p,r)/norm(r)^3 = 0.2305 V
```

Για το B σε σφαιρικές το μετατρέπουμε σε καρτεσιανές και

```
r=2.5; theta=30*pi/180; phi=40*pi/180;
R=[r*sin(theta)*cos(phi) r*sin(theta)*sin(phi) r*cos(theta)];
U=K*dot(p,R)/norm(R)^3 = 1.9761 V
```

Άσκηση D4.10

Ηλεκτρικό δίπολο στην αρχή των αξόνων έχει ροπή $\mathbf{p} = 6\hat{\mathbf{z}}$ nC $\cdot$ m. Υπολογίστε το δυναμικό στο σημείο $P(4, 20^\circ, 0^\circ)$. Υπολογίστε επίσης το $\mathbf{E}$ στο P.

```
K=9e9; p=[0 0 6]*1e-9;
r=4; theta=20*pi/180; phi=0*pi/180;
R=[r*sin(theta)*cos(phi) r*sin(theta)*sin(phi) r*cos(theta)];
U=K*dot(p,R)/norm(R)^3 = 3.1715 V
E=(K*norm(p)/norm(R)^3)*[2*cos(theta) sin(theta)] = [1.5857 0.2886] V/m
```

άρα $U(P) = 3.1715$ V και $\mathbf{E}(P) = 1.5857\,\hat{\mathbf{r}} + 0.2886\,\hat{\boldsymbol{\theta}}$ V/m από

$$\mathbf{E} = \frac{p}{4\pi\epsilon_0 r^3}(2\cos\theta\,\hat{\mathbf{r}} + \sin\theta\,\hat{\boldsymbol{\theta}})$$

Topic

1 Δίπολο

2 Ασκήσεις

3 **Διαφάνειες Βιβλίου**

Κεφάλαιο 24

Χωρητικότητα και διηλεκτρικά